

УДК 027.54.021:001.891[(477):[012Ур6+016:929Ур6(477.83-25)]](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2023.12(329).29-40

Тетяна Якубова,

кандидатка історичних наук, наукова співробітниця НБУВ,
e-mail: tanya.yakubova@ukr.net

Ярослав Матвійшин,

кандидат фізико-математичних наук (історія науки і техніки),
професор Міжнародної академії наук у Сан-Маріно,
e-mail: matviyishyn_jaroslav@ukr.net

Знання львівський фізик Войцех Урбанський та його книги

У статті подано та узагальнено результати книгознавчих досліджень видань професора Львівського університету Войцеха Урбанського з фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ВБЗІК ІК НБУВ), Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені І. Франка (далі — НБЛНУ), Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі — ЛННБ України ім. В. Стефаника). Оприлюднено та проаналізовано результати досліджень А. Ровенчака, Г. Понеділка, О. Попеля, М. Дабровського, О. Петрука, Г. Талантової, Я. Притули, в яких репрезентовано матеріали щодо наукової діяльності та бібліотечної роботи В. Урбанського. Подано відомості стосовно наукової біографії вченого, зокрема розглянуто його друковані праці. Досліджено аспекти бібліотечної роботи науковця на посаді директора бібліотеки Львівського університету. Репрезентовано книгознавчі матеріали щодо вивчення та атрибуції книжкових знаків на книгах В. Урбанського. Наголошено на значущості наукової роботи В. Урбанського для розвитку науки в Польщі та Галичині. Зазначено, що його бібліотечна діяльність сприяла збільшенню фондів бібліотеки Львівського університету, поліпшенню умов зберігання літератури та обслуговування читачів.

Ключові слова: В. Урбанський; книжкові знаки; книжкова культура; бібліотечні фонди; атрибуція

Постановка проблеми. У ВБЗІК ІК НБУВ і фондах НБЛНУ, ЛННБ України ім. В. Стефаника зберігаються книги професора Львівського університету В. Урбанського. Його життя та наукова діяльність пов'язані з Польщею, Австрійською імперією та Україною, зокрема зі Львовом і Галичиною. Книги видатного польського науковця містять унікальні книжкові знаки, які потребують вивчення та атрибуції, оскільки ці видання є вагомим складником книжкової культури України.

Аналіз досліджень і публікацій. Історики науки Г. Поєділок, А. Ровенчак у статті "До історії досліджень із теоретичної фізики у Львівській політехніці" [1] зазначали, що в Королівстві Галичини та Володимирії, яке входило до складу Австрійської імперії, першу кафедру теоретичної фізики було створено 1872 р. в Ягеллонському університеті в Кракові, а 1873 р. — у Львівському університеті (під орудою О. Фабіана). Уперше курс математичної фізики у львівській alma mater двома десятиліттями раніше прочитав В. Урбанський після його габілітації (як стверджують ці дослідники, першим в імперії Габсбургів) із цього предмету 1850 р. [1]. Однак

професорської посади він тоді ще не отримав і продовжував одночасно працювати у бібліотеці Львівського університету.

А. Ровенчак у статті "Поділ кафедри фізики Львівського університету на теоретичну та експериментальну" також зазначає, що у 1859—1892 рр. на посаді директора бібліотеки Львівського університету працював фізик В. Урбанський, і подає аналогічні відомості щодо габілітації [2].

Дослідники розвитку точних наук у Львові О. Поєль й А. Ровенчак у статті "Фізика у Львівському університеті до 1953 року" зауважували, що після від'їзду до Праги зі Львова професора В. Перре його посаду у Львівському університеті обійняв приват-доцент математичної фізики В. Урбанський [3]. У 1850—1859 рр. він читав лекції з математичної фізики, крім того, викладав електростатику, гальваніку й вищу математику, у 1857—1859 рр. — експериментальну фізику, астрономію, а також проводив практичні заняття з фізики.

В. Урбанський був ученим із високою працездатністю та широким колом наукових зацікавлень. Найвідоміші поміж його праць — "Експериментальна фізика" (1849), "Гальванізм на

практиці" (1848), "Вступ до вищої фізики" (1857), "Основи фізики", а також двотомний підручник фізики, виданий у Варшаві 1866 р. В. Урбанський був поміж науковців, які вимагали від уряду Австрійської імперії збільшення міністерської дотації на фізичний заклад університету (дотація становила 300 злотих на рік). У відповідь на ці вимоги уряд щорічно додавав по 200 злотих. Автори статті зазначають, що у квітні 1859 р. В. Урбанський став директором університетської бібліотеки, хоча надалі, до 1866 р., читав лекції та проводив практичні заняття на філософському факультеті.

Дослідники біографій видатних фізиків Львова А. Ровенчак та О. Кіктяєва у статті "*Physics at the University of Lviv since the 17th century until the Second World War: Addenda to the bibliography*" надають короткі біографічні відомості про В. Урбанського, зокрема зауважують, що 1850 р. він здобув звання доцента та розпочав читати лекції у Львівському університеті, виконуючи обов'язки професора фізики [4]. Автори також додають бібліографію праць науковця, що налічує 43 назви.

Львівська книгознавчиня Г. Талантова у статті "До 400-ліття Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка" розглянула головні події та стратегічні завдання в історії бібліотеки, особливості формування її фондів у різні історичні періоди, роль директорів в організації книгообміну, каталогізації, фінансуванні, виготовленні оправ для книг тощо. Зокрема, директор В. Урбанський зосереджував увагу на фізичному стані книжкового фонду, ініціював оправлення книг і проект зведення нового приміщення бібліотеки [5].

Польський історик М. Дабровський, аналізуючи біографію В. Урбанського у статті "*Wspomnienie o Wojciechu Urbańskim polskim badaczu zjawisk elektrycznych*", наголошував на важливості праць ученого для розвитку фізики в Польщі та Галичині [6]: "Майже забута¹ постать, як і доробок Войцеха Урбанського, заслуговують на згадку як через його наукові досягнення, так само, як і через його суспільні заслуги (*zasługi społeczne*). Обставини, в яких він працював у Львові та Відні в XIX ст., вплинули на долю його публікацій, особливо важливих для електриків

¹ Він, зокрема, констатує, що В. Урбанський не згадується в жодній польській енциклопедії після 1945 р. і що про нього "забули" й у фаховій "найбільш обширній бібліографії" з електротехніки (*Kalinowska H. Bibliografia elektrotechniki polskiej. Przegląd elektrotechniczny. 1985. Zeszyty № 1; 2; 4—12*) [6].

Польщі, які займаються теорією та застосуванням електромагнітного поля". У списку праць В. Урбанського, який наводить М. Дабровський, міститься 44 назви. До того ж приблизно ще 150 дописів ученого уміщено в другому виданні "Загальної енциклопедії" С. Оргельбранда².

Польський історик робить висновок, що В. Урбанський належав до патріотичної польської інтелектуальної еліти та обстоював активну наукову позицію до кінця життя. Учений працював у Галичині, а його дослідження виходили друком у Львові та Варшаві навіть після смерті.

Відомий львівський астрофізик, історик астрономії та галицької культури, дослідник наукової спадщини й упорядник наукових збірників В. Урбанського, книгознавець, доктор фізико-математичних наук О. Петрук у монографії "Астрономія у Львівському університеті в 1800—1939 роках" у розділі "Професори фізики як викладачі астрономії" оприлюднив біографічну статтю "Войцех Ріттер фон Урбанський" та зазначив, що він "є автором підручників для гімназій з фізики та геометрії (рішенням міністерства викладання за ними було дозволено по всій Галичині) та університетського з фізики (у двох томах), восьми розвідок з електротехніки, а також численних, переважно популярних, статей з фізики, астрономії та інших галузей" [7]. У 1857—1859 рр. В. Урбанський виконував обов'язки очільника кафедри фізики Львівського університету. Автор монографії зауважує, що в біографічній статті про В. Урбанського в журналі "Kłosy" (№ 438 за 1873 р.) зазначено, що Урбанський став професором лише 1873 р. [7].

У статті "Три осередки астрономії в довоєнному Львові" О. Петрук висвітлює внесок фізиків, астрономів, математиків Львова в розвиток астрономії в Галичині в XVIII—XIX ст. У першій половині XIX ст. у Львові астрономія розвивалася та популяризувалася в трьох осередках. Умовно автор статті визначив їх як "польський" університет, "австрійська" політехніка й українські наукові товариства. Науковець зазначав, що впродовж XIX ст. астрономію у Львівському університеті викладали працівники кафедри фізики А. Кунцек і В. Урбанський. У 1873 р., після поділу цієї кафедри на кафедри теоретичної й експериментальної фізики, астрономією опікувалася перша з них, зокрема лекції читав О. Фабіян. Зазначені професори також написали

² *Encyklopedia powszechna, 1859—1868*. Його прізвище є у списку її співробітників, і він писав (у II—XXVIII томах) переважно з питань фізики й дотичних до неї наук.

кілька популярних статей чи книг "зоряної" тематики [17]. Окремі результати досліджень О. Петрука були виголошені 22 червня 2017 р. на лекції у НБ ЛНУ під час Міждисциплінарного наукового семінару "Modus Legendi" [17].

А. Ровенчак оприлюднив статтю "Войцех Урбанський" у розділі свого авторства "Фізика у львівських навчальних закладах від XVII століття" у книзі [18]. Дослідник зауважував, що у Львівському університеті В. Урбанський проводив теоретичні й експериментальні дослідження електромагнітних явищ, "адже саме тоді відбувалося становлення теорії Максвелла". В. Урбанський написав низку підручників з фізики, які стали відомими та популярними серед науковців Західної України та Польщі. Поміж цих книг вирізняється двотомний університетський підручник з фізики "Fizyka umiejętności ze stanowiska najnowszych poglądów i odkryć metodycznie wyłożona przez Dr. Wojciecha Urbańskiego" (Warszawa : Nakład i druk S.Orgelbranda. T. 1. 1866; T. 2. 1867). На думку А. Ровенчака, підручник В. Урбанського польські та українські науковці вважають "найкращим польським підручником такого рівня у другій половині XIX століття". Статтю А. Ровенчака ілюстровано кольоровими світлинами із зображеннями друкованих наукових праць В. Урбанського, що зберігаються в бібліотечних фондах НБЛНУ [18].

Кандидат фізико-математичних наук, доцент ЛНУ ім. І. Франка Я. Притула у публікації "Механіка у Львівському університеті" зазначив, що перший окремий курс "Аналітична механіка" у Львівському університеті прочитав математик І. Лемох у зимовому семестрі 1852/1853 н. р., а фізики В. П'єррі В. Урбанський тоді ж читали курси з різних розділів фізики "з математичним обґрунтуванням" [19].

На актуальності ідей В. Урбанського в медицині, зосібна в питаннях гігієни, акцентувала співробітниця люблінського журналу "Medicus" Я. Ковальська, посилаючись, зокрема, на його поради в публікації 1884 р. щодо підтримання здоров'я (Kowalska Ja. Kto może, niech sypia sam jeden. Medicus. 2023. № 4. URL: <https://medicus.lublin.pl/article/kto-moze-niech-sypia-sam-jeden>. Urbański W. E. O zależności zdrowia naszego od wpływów powietrza. Lwów : Nakładem autora. Z drukarni Wł. Łozińskiego, 1884. 60 s.).

Мета статті — наведення історичної та книгознавчої інформації щодо наукової діяль-

ності й наукових праць професора Львівського університету, директора бібліотеки Львівського університету (1859—1892) В. Урбанського, а також книгознавчих відомостей, що стосуються вивчення й атрибуції книжкових знаків на книгах науковця у фондах ВБЗІК ІК НБУВ, НБЛНУ, ЛННБ України ім. В. Стефаника.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Войцех Урбанський (Urbański, Wojciech Eabo Adalbert E.; 1820—1903) — габілітований доктор філософії (1850), фізик, математик, астроном, біолог, агроном, перекладач, громадський діяч, бібліотекар і директор бібліотеки Львівського університету, батько Аврелія³, львівського поета й драматурга. Після уроків у домашніх умовах 1828 р. розпочав навчання в школі та гімназії в Бережанах, згодом — у гімназії Станіслава (нині — Івано-Франківськ); належав до числа найздібніших учнів. Продовжити студії в бажаному Львівському університеті не вдалося через скрутне матеріальне становище. У 1839 р., за наполяганням батька, юнак вступив на Філософські студії⁴ до тернопільських єзуїтів, де поглиблював знання передусім з астрономії, фізики та математики⁵, до поширення якої члени ордену активно спричинилися⁶. Талант юнака та

³ Аврелій Урбанський передав велику частину архіву свого батька до Львівського університету (126 назв), звідки окремі документи згодом потрапили в ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр 1927, зокрема конспекти лекцій із геометрії (1856—1857), службова кореспонденція, документація тощо. Н. Швець, А. Ровенчак. Урбанський. Енциклопедія. Львівський національний університет імені Івана Франка. У 2 т. Львів : ЛНУ, 2014. Т. 2. С. 552.

⁴ Philosophische Lehranstalt, або Філософський семінаріум, був заснований 1820 р. як окрема навчальна структура поряд з їхніми ж пансіоном та гімназією чи колегіумом. Серед ченців, які прибули 19.09.1820, більшість становили експрофесори Полоцького єзуїтського колегіуму, звідки було передано значну частину його бібліотечних фондів. Спочатку викладання велося німецькою та латиною, але "за побажаннями батьків" [21] додали й французьку.

⁵ У Західній Україні єзуїти мали і власні програми, наприклад, за 1614—1622 рр., які були видані з невеликими змінами 1711 р. Через освітянську мережу єзуїтів поширювалися в Європі й книги. З математики послуговувалися, зокрема, підручниками єзуїтів німця К. Клавіуса та француза К.-Ф. де Шалля, якому належить "Трактат про прогрес математики та про відомих математиків", що ввійшов до його енциклопедичного тритомного *Cursus seu Mundus Mathematicus* (Lyon : ex officina Amisoniana, 1674. Vol. 1. 763 p.; Vol. 2. 731 p.; Vol. 3. 863 p.), що також містив відомості з фізики й астрономії. Він переклав і видав праці Евкліда [22].

⁶ Більшість фондів їхніх бібліотек влилася згодом у книгозбірні, зосібна БЛНУ, ЛННБУ та опісля — у ВБЗІК. О. Засць 2015 р. підготувала електронну виставку за матеріалами ВБЗІК "Роль єзуїтських шкіл в історії української освіти: до 200-річчя Указу про заборону Ордену єзуїтів у Росії (2 грудня 1815 р.)", <http://www.nbu.gov.ua/node/2580> та зазначила, що орден заснував велику кількість шкіл із високим рівнем викладання. Фонди єзуїтських бібліотек перейшли частково до православних інституцій, зокрема до Волинської духовної семінарії, книгозбірню

його потяг до науки помітив ректор Маркянович⁷, сам здібний математик, і впродовж трьох семестрів надавав юнакові⁸ додаткові приватні уроки з "вищого математичного аналізу" та його застосування у механіці й теоретичній астрономії. Ймовірно, вже тоді В. Урбанський виявив потяг до наукової роботи⁹. 31 липня 1839 р. успішним екзаменом, що охоплював і питання з балістики, астрономії та небесної механіки, перед численною аудиторією тернопільських єзуїтів, у присутності примаса Піштека¹⁰, який прибув зі Львова на свято Лойоли, та поважних осіб міста, завершилася середня освіта В. Урбанського.

У вересні 1839 р. Войцех став студентом відділу права¹¹ Львівського університету, однак продовжував самотужки вивчати сучасні розділи математики та фізики й на першому році навчання укладав "Курс вищої математики"¹²,

якої після 1917 р. було передано до Всенародної бібліотеки України (нині її фонди зберігаються у ВБЗІК).

⁷ Так подає *Wurzbach Constant von*. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich: enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben (далі — BLKÖ, а нові видання — ÖBL). Bd. 49. Wien: Zamarski, 1884. S. 129—133. Інколи його цитують як Мар'яновича.

⁸ Адальберт давав приватні уроки колегам, а згодом став репетитором у багатій сім'ї, звільнивши в такий спосіб батька від потреби надавати йому матеріальну підтримку. BLKÖ. Bd. 49. S. 130.

⁹ Відтоді збереглися різні виписки готикою та латиною, зібрані у зошиті (*Kajet Iszy*, з нумерованими аркушами) з м'якою картонною палітуркою, вкритою папером із різнокольоровим орнаментом східного типу, на який наклеєно білу симетричну (по вертикалі та горизонталі) витинку з білого паперу, де рукою вченого нанесено загальну назву низки рукописних математичних начерків: "*De Functionibus Adalbertus Urbański auditore II anni philosophiae Tarnopoli 1/1839*".

¹⁰ Franz de Paula Pištěk — уродженець Богемії, призначений цісарем Фердинандом 1835 р. архієпископом у Львові й одночасно примасом Галичини та своїм таємним радником. Після його смерті було видано чеський переклад, виконаний Я. Крбеком із латини його твору "Порядок духовного життя" ("*Pořádek života kněžského* \...") (Прага, 1846, з додатком його некролога та деякими зауваженнями тлумача). BLKÖ. Bd. 22 (1870).

¹¹ Продовжуючи сімейні традиції, започатковані ще у XVIII ст. М. Урбанським, який вивчився на апеляційного суддю у Львові. Одночасно Войцех давав приватні уроки, а на початку 1840 р. перервав навчання і працював вихователем [6] в родині А. Баворовського (*Baworowski*, їхній архів у ВР ЛННУ), котрого в автобіографії 1850 р. (ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1927. Арк. 13) назвав своїм благодійником (так само як і К. Семенського).

¹² Рукою Урбанського над титулом (написаним чорним чорнилом) його рукопису є пізніша позначка олівцем: "NB. Цей Курс\додано зліва "для вищої математики", я уже укладав для себе як самоучка — бо у Львові не було на той час ні кафедри в університеті, ні професора, який би знав *mathem. sublimiorem*. — Був лише професор нижчої математики Др Лемох (*Lemoch*), який не володів цим Курсом вищої математики (*nie hurtigo Kursu wyzszej matematyki*) / Продовження". Насправді І. Лемох до 1848 р. читав у Львові курси чистої елементарної математики та практичної геометрії, але 1848/1849 н. р. він почав викладати окремі курси з вищої математики на філософському факультеті університету. До того ж був членом комісії під час складання іспитів з математики, фізики, історії та філософії претендентами на здобуття ступеня доктора філософії [18].

частина рукопису якого збереглася у ВРК БЛНУ (*Cursus Matheseos sublimioris compendiose conscriptus ab Adalberto Urbański auditore prime anni juris Leopoli, 1840. Continuatio*). Курс містить, зокрема, короткий виклад початків сферичної тригонометрії, що завершується задачею про знаходження віддалі від Львова до Риму за даними географічних довготи та широти цих міст¹³.

У Віденському університеті, де він слухав лекції математика й фізика А. Еттінгсгаузена та хіміка, моравчанина А. Шрьоттера, 1847 р. йому було присвоєно титул доктора філософії за роботу з електростатики.

Незабаром здобуті знання В. Урбанський застосовував під час викладання математики, фізики та філософії в гімназії м. Перемишля, а від 1850 р. — математичної фізики у Львівському університеті. Там він дістав посаду доцента завдяки публікації підручника "Елементарна фізика для неповних гімназій і для реальних шкіл" (*Fizyka elementarna ułożona dla niższych gimnazyów i dla szkół realnych. Cz. I. Lwów, 1849*), підготовленому двотомному курсу фізики (*Fizyka umijeta*) та виконаному вільному перекладу з німецької на польську мову книги професора того самого університету А. Кунзека "Відомості з фізики, хімії і механіки для сільських господарів" (*Kunzek A. Wiadomości z fizyki, chemii i mechaniki dla użytku gospodarzy wiejskich. Nakładem Towarzystwa gospodarskiego; z drukarni Zakładu narodowego Ossolińskich, 1849. 90, [2] s.*). У фондах бібліотеки Київського університету наявна праця А. Кунзека "Вчення про світло; за найновішим станом науки [...]" (*Die Lehre vom Lichte [...]. Lemberg, Stanisławów und Tarnów, 1836*; під № 26724), на яку посилається В. Урбанський (до речі, його публікацій немає в колекції Київського університету).

У 1850 р. В. Урбанського обирають членом Львівського господарського товариства, Товариства точних наук у Парижі (на основі поданої туди публікації з електротехніки), 1859 р. — членом-кореспондентом "Літературного товариства у Кракові" (*Caesareo Regia Societas Literaria Cracoviensis*), 1868 р. — членом Фізіографічної комісії Краківського наукового товариства. Наступними роками він видає низку наукових праць, зокрема "Про Комети" (*O kometach. Poznań: nakładem i czczeniem Ludwika Merzbacha, 1858. [1], 65 s.*; НБЛНУ, шифр: 14769.П); "Магнетичне спостере-

¹³ X. Problema. Invenire distantiam de Leopoli a Roma... (арк. 15 зв.). *Trigonometria spherica*. Лекції 33—44. Арк. 1—15 зв. БЛНУ. РК 418.ІІІ. Зв'язка XVIII.

ження у Львові (*Magnetische Beobachtungen in Lemberg, ausgeführt und berechnet im Monate October 1858 im physikalischen Museum der Lemberger Hochschule. Lemberg : Kornel Piller, 1858. 40 s.*; НБЛНУ, шифр: III/ИД 13561); "Метод дослідження і досягнення сучасної фізики" (*Metoda badania i zdobycze fizyki nowoczesnej. Lwów, 1862*); "Малі праці" (*Pisma pomniejsze razem zebrane. Lwów : Nakładem Zelfana Iglu (Zelman Igel), w drukarni Zakładu/narodowego/Ossolińskich, 1869. 394 + [2] s.*; НБЛНУ, шифр: 70544.П); "Критичний погляд на справу польського театру в Львові" (*Krytyczny Pogląd na sprawę teatru polskiego we Lwowie. p. 1—29. Sprostowanie. Lwów : Czcionkami drukarni "Dz. Lw. 3 Dr Jaśieńskiego, 1869*; БЛНУ, шифр: 55477.І, з автографом на титульній сторінці чорним чорнилом "Dr W. Urbański"), а тако ж шкільних і гімназичних підручників із фізики (1851, 1857, 1866—1868) і геометрії, у тому числі "*Geometryja wyłożona sposobem umysławiającym do użytku młodzieży w gimnazyjach niższych / przez Dra. A. E. Urbańskiego. Lwów : Nakładem P. Stockmana, 1851. [2], 248 s. + 6 tabl.* (НБЛНУ, шифр: 14858.І).

Ця книга В. Урбанського зберігається у відділі рідкісної книги ЛННБ України ім. В. Стефаника (шифр: II/Дис—И-76.593) і містить напис власника на звороті картонної обкладинки "Stan. Winnicki/Uczeń klasy IV/Liceum Ste Annę 1851/2 r.". На другому титулі у назві твору слово "umysławiającym" перекреслено і над ним чорним чорнилом наведено словосполучення "wszystkich odurzających", над якою написано цифри 2 та 1, тобто вказівка на доцільніший порядок слів, змінений автором згодом. Крім офіційного україномовного штампа ЛДНБ, наявні дві овальні печатки "БИБЛИОТЕКА РУССКОГО НАРОДНОГО ДОМА ВО ЛЬВОВЬ". Руський народний дім, що був створений на внески громади, став відомим культурним осередком Львова у 1850-ті рр. У відділі рідкісної книги ЛННБ України ім. В. Стефаника виявлено п'ять книг В. Урбанського, але провенієнції присутні лише на сторінках наведеної вище книги.

У 1859 р. ученого призначають директором бібліотеки Львівського університету, якою він успішно керував до 1892 р. В. Урбанський збільшив її початкові фонди з 13 тис. томів (після пожежі 1848 р.) до 170 тис. (1892) і провів інвентаризацію та каталогізацію колекцій (1861). Вагомий внесок ученого на посаді директора бібліотеки Львівського університету в її розвиток став яскравою сторінкою історії установи другої

половини XIX ст. У 1892 р. В. Урбанський, перебуваючи на цій посаді, звернувся до австрійського уряду з вимогою спорудити для бібліотеки спеціальну будівлю. Проект було ухвалено восени 1899 р. Введено в експлуатацію 1905 р. нове шестиповерхове приміщення відповідало усім тогочасним архітектурним вимогам бібліотечно-будівництва: скляний дах над просторою читальною залом, спеціальні металеві конструкції у книгосховищі, розрахованому на 500 тис. томів, кілька читальних зал, добре облаштовані підсобні приміщення тощо [16].

Майже всі друковані твори В. Урбанського зберігаються в НБЛНУ, у відділі рукописів є також низка невиданих наукових праць, починаючи з 1830-х рр., і матеріали про його життєвий шлях, наукову та суспільну діяльність (останні — частково у ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1927, у тому числі його стисла автобіографія. Арк. 13). Фотокопія "Автобіографії В. Урбанського" 1850 р. із фондів Державного архіву Львівської області міститься в монографії О. Петрука "Астрономія у Львівському університеті в 1800—1939 роках" [7]. Архівні матеріали ДАЛО були залучені під час атрибуції наведених автографів В. Урбанського на книгах із зазначених львівських бібліотек.

Отже, дослідження видань і рукописів В. Урбанського, які містять цікаві відомості щодо розвитку точних наук у Галичині та Польщі, й унікальний книгознавчий матеріал дають підстави для висновків про значний вплив наукової та педагогічної діяльності знаного львівського фізика на вдосконалення викладання фізики в навчальних закладах Галичини.

О. Петрук у книзі "Астрономія у Львівському університеті в 1800—1939 роках" (фото 2) оприлюднив світліни титульних аркушів книг ученого, що зберігаються у фондах НБЛНУ та у фондах Бібліотеки Народової у Варшаві (далі — ВН) (фото 1).

Фото 1. Титульні аркуші книг В. Урбанського з фондів НБЛНУ, ВН

Фото 2. Обкладинка книги О. Петрука "Астрономія у Львівському університеті в 1800—1939 роках" із зображенням старої будівлі Львівського університету

У фондах НБЛНУ зберігається унікальний примірник книги Є. Снядецького "*Rosprawa o nowym metalu w surowey platynie odkrytym*" (Wilno, 1808) із дарчим написом (на звороті обкладинки) професора В. Урбанського "для загального добра": "Dr Urbanski bono publ[ico] [donavit]", а також старим бібліотечним шифром: BN 13,749 LXXXV. С. 37. На титульному аркуші, праворуч від назви твору, міститься напис олівцем "Vestium". Як виявилось, відкритий Є. Снядецьким невідомий раніше метал, який він назвав *westiem* (west, лат. vestium, за назвою планети Вести), 1844 р. також відкрив професор Казанського університету К. К. Клаус під назвою *рутений*. На звороті аркуша розміщено гербовий екслібрис темно-синього кольору з написом "Ex Bibliotheca Ludovici Bierkowski" (Л. Й. Берковський — професор Ягеллонського університету, якого вважають творцем польської ортопедії та засновником першого в Польщі Гімнастично-ортопедичного закладу). Один із найкращих портретів В. Урбанського надруковано на сторінках варшавського журналу "Kłosy" від 8 листопада 1873 р. (BN/Бібліотека Народова в Варшаві). Цей портрет у 2020 р. також умістив у своїй книзі О. Петрук із посиланнями на зазначений варшавський часопис (фото 3).

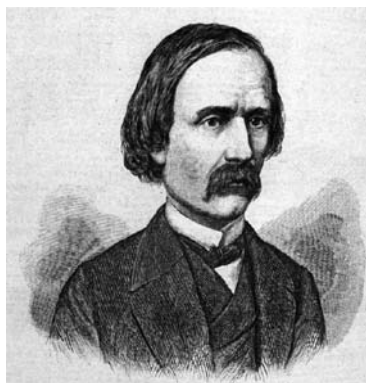

Фото 3. Портрет В. Урбанського в варшавському часопису "Kłosy" від 8 листопада 1873 р.

Розглянемо докладніше примірники книг В. Урбанського, які зберігаються у фонді літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ.

Книга В. Урбанського "*Zasady fizyki dla uczącej się młodzieży metodycznie wyłożone*" przez Dr. Wojciecha Urbańskiego B. profesora fizyki w Uniwersytecie Lwowskim, dziś dyrektora biblioteki tegoż uniwersytetu, członka Towarzystwa naukowego w Krakowie i Towarzystwa Gospodarczego w Galicyi, Tudzież członka komisyyi Examinacyjnej dla kandydatów stanu nauczycielskiego gimnazjalnego z licznymi drzeworytami w tekście (Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbranda, 1867. 574, [X] s., шифр: ІЗ пол В 1703) середнього формату (фото 4) [8]. Обкладинка з чорного картону, на титульному аркуші зазначено всі посади, які обіймав учений: професор фізики та директор бібліотеки Львівського університету, член Наукового товариства у Кракові та Господарчого товариства в Галичині, член екзаменаційної комісії для кандидатів на вчительські посади в гімназіях. На обкладинці в лівому верхньому куті розміщено білу чотирикутну наліпку на якій зеленим шрифтом надруковано "I. PAŃSTW. GIMNAZJUM w TARNOPOLU / M" та наведено написи "1855, 1855" (фото 5). На корінці — чотирикутна біла наліпка, що містить напис фіолетовим чорнилом "1598 I" і тиснення "Urbański ego Fizyka". Форзац жовтий, наявні написи чорним чорнилом і простим олівцем: "1625 С.ІІ. 78, Д.V", "J.VII.30", "С Ком П. 102", "1855". На титульному аркуші — овальна синя печатка "BIBLIOTEKA. GIMNAZYALNA. W. TARNOPOLU. С.К.", поруч зроблено напис синім чорнилом "5203/1855" (фото 6). Значна кількість старих бібліотечних шифрів свідчить про те, що книга перебувала у різних бібліотечних фондах, зазнавала неодноразової технічної обробки й мала попит у читачів.

У передмові, написаній у серпні 1866 р., автор зауважував, що книга вийшла друком після видання "*Fizyki umiejętnej*" і є переробленим варіантом цього підручника. Науковець зазначав, що його книга "*Zasady fizyki dla uczącej się młodzieży metodycznie wyłożone*" є потрібною для вчителів фізики, оскільки дає змогу поглиблено вивчати основи фізики та сприяє кращому запам'ятовуванню її законів. Книга містить велику кількість ілюстрацій, ретельно дібраних автором для різних параграфів, і має такі розділи: "*Wstęp*", "*Księga I. Fizyka ogólna*", "*Księga II. O równowadze*", "*Księga III. O dźwięku (Akustyka)*", "*Księga IV. O świetle (Optyka)*", "*Księga V. O elektryczności i magnetyzmie*", "*Księga VI. O cieple*".

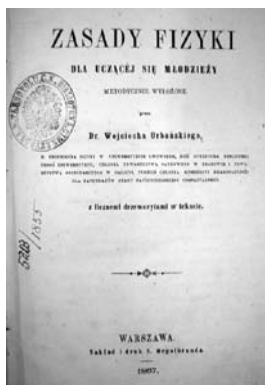

Фото 4. Титульний аркуш книги Urbański W. "Zasady fizyki dla uczącej się młodzieży metodycznie wyłączone"

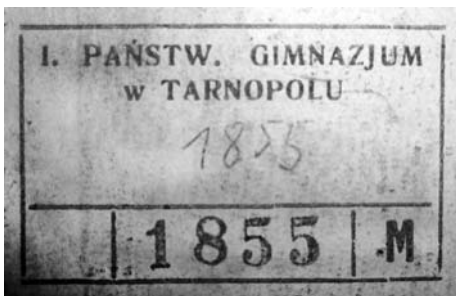

Фото 5. Наліпка "I. PAŃSTW. GIMNAZJUM w TARNOPOLU / M" із написом "1855, 1855"

Фото 6. Печатка "BIBLIOTEKA. GIMNAZJALNA. W. TARNOPOLU. C. K."

Книжкові знаки на зазначеному виданні з фондів ВБЗІК ІК НБУВ свідчать про те, що воно тривалий час зберігалось у фондах Тернопільської гімназії. Першу вищу класичну гімназію на цих теренах відкрито 4 листопада 1820 р. [15]. Тернопільська гімназія єзуїтів, або Тернопільська єзуїтська гімназія, — навчальний заклад ордену єзуїтів, що діяв у 1820—1848 рр.¹⁴. У гімназії

¹⁴ Спочатку навчання у закладі відбувалося німецькою та латинською мовами, згодом як факультатив вводилася польська. Українською викладали лише релігію для учнів — греко-католиків. Контроль за навчанням здійснював префект, обов'язки директора виконував староста (*Бойцун Л. Тернопіль у плінні літ. Історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль: Джура, 2003. 392 с.*). У 1821 р. у гімназії навчалось вже 257 учнів, серед яких частка тернополян була незначною. Спочатку гімназія не мала єдиного приміщення, і її класи було розташовано в різних куточках міста [21].

навчалися відомі українці, поляки й австрійці: поет та етнограф В. Польш, громадський діяч І. Борискевич, державні діячі: граф А. Голуховські, К. Грохольські, Ф. Земляковські, історик і письменник М. Дзедушицькі, політик Д. Чубатий, фізик В. Урбанський. Вихованець гімназії 1821—1825 рр. Й. Шульбаум був міським лікарем у 1844—1851 рр., а також ініціатором побудови загального шпиталю в Тернополі. Гімназист 1829—1836 рр. В. Мандль — посол до австрійського парламенту 1848 р., довголітній бургомістер Тернополя (1855—1868) [21].

Математику та фізику єзуїти викладали обов'язково. Разом із формально-схоластичним методом навчання єзуїтські програми допускали повне відхилення від чинних програм, надаючи можливість обдарованим учням ознайомитися з науковою працею у вузькому розумінні цього слова. Використовувалися підручники з точних наук, написані науковцями-єзуїтами¹⁵. Ймовірно, що юний В. Урбанський як талановитий учень долучився до наукової роботи ще під час навчання в Тернопільській єзуїтській гімназії (1839). Можемо висувати, що і в зрілі роки наукової діяльності знаного львівського професора фізики В. Урбанського пов'язували з Тернопільською гімназією теплі почуття вдячності вчителям-єзуїтам за роки навчання та спогади про гімназичну юність. Можна припустити, що В. Урбанський, викладаючи фізику у Львівському університеті, стежив за освітнім процесом у Тернопільській гімназії та сприяв тому, щоб його підручники з фізики потрапили до бібліотечних фондів навчального закладу. Безперечно, що в колі тогочасних тернопільських освітян і науковців відомий польський педагог та вчений В. Урбанський мав значний авторитет, а його підручники з фізики високо цінувалися, були популярними й використовувалися в навчальному процесі в Галичині та Польщі. Доречно згадати, що університетський двотомний підручник із

¹⁵ Т. Шевченко в монографії "Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI — середини XVII ст." наголосила на гуманістичних основах освітньої програми єзуїтів, запровадженої 1599 р. для всіх єзуїтських закладів — Ratio Studiorum [23]. Авторка монографії зауважує, що "єзуїти не були першим орденом, який присвятив себе шкільництву, але тільки вони включили до свого статуту пункт про навчання як постійне завдання (хоча IV частина "Конституції" стосувалася насамперед освіти майбутніх членів Ордену, але не виключала можливості навчання серед них і світських учнів)". Отже, єзуїти поступово перетворилися "на головних опонентів протестантів у боротьбі за душі вірних і заживши слави «вчителів Європи»" [23]. Завдяки поглибленому вивченню курсу природничих наук в єзуїтській тернопільській гімназії, В. Урбанський здобув якісну базу середньої освіти з точних дисциплін, що дало змогу продовжити навчання на університетських курсах, а відтак активно провадити наукову та педагогічну діяльність у Львівському університеті.

фізики В. Урбанського вважали найкращим у середовищі тогочасних польських та українських науковців. Після розпуску ордену єзуїтів за наказом цесаря від 7 травня 1848 р. навчання в гімназії призупинили на два роки.

Книга В. Урбанського *"Fizyka na trzecia klasę w niższych gimnazyach"* (шифр: ІЗ пол В 1399) середнього формату [9]. На титульному аркуші зазначено, що видання призначено для використання в середніх школах Галичини відповідно до рішення Міністерства освіти Австрії¹⁶, а також що це друге перероблене видання з 54 гравюрами в тексті. Обкладинка з чорного картону, пошкоджена. У її лівому верхньому куті розміщено чотирикутну наліпку з написом "53/И 73 П". На корінці — наліпки з написами "303 п", "3695". Форзац жовтий, наявні написи "K. Peller", "3695". На сторінці перед титульним аркушем розміщено синю овальну печатку "GUBRYNOWICZ I SCHMIDT we LWOWIE Księgarnia i Skład Nót". На титульному аркуші — фіолетова чотирикутна печатка "BIBLIOTEKA PUBLICZNA L. 100 Kola T.S.L. w Tarnopolu L. Inwentarza 503. Dział Fizyka i matematyka" та напис старого бібліотечного шифру "53/И-73". Книга містить чорно-білі ілюстрації до параграфів і розділи: *"Powszechné własności ciał"*, *"O działaniach międzycząsteczkowych"*, *"O pierwiastkach i związkach chemicznych"*, *"O ciepłe i podziale jego na ziemi"*. Книжкові знаки, виявлені на різних сторінках книги, свідчать про її зберігання в бібліотеках Львова й Тернополя. Старі бібліотечні шифри також є доказом побутування книги в різних бібліотечних фондах. У вступній частині автор як університетський викладач математичної фізики акцентує наявність у фізиці процесу математизації охоплених нею явищ, різноманітних процесів, а також формування результатів спостережень і експериментів, певних гіпотез, задач, законів тощо. Він нагадує, що здобутки фізики безпосередньо впливають на прогрес науки й техніки, активно використовуються у промисловості. "Елементарну фізику" він ділить на "довідну" (*dówiadczalna*), або експериментальну, та "теоретичну", в якій певні закони встановлюють переважно через математичні обчислення.

¹⁶ Два примірники першого видання з такою самою назвою, випущеного 1851 р. у львівській друкарні Закладу Оссолінських, зберігаються у НБЛНУ (шифр: 14764.П) та в її відділі рідкісної книги та рукописів (далі — ВРК) (з давнім шифром: 7350 LXXXVI. С. 3 на паперовій наліпці на звороті титульного аркушу). На титульному аркуші примірника з фондів ВРК НБЛНУ поряд із тогочасною стандартною німецькомовною печаткою бібліотеки виявлено залишки рукописних "ініціалів" власника книги, першою літерою яких є "К.", а другою, ймовірно, — "Т", що була початком прізвища чи його скорочення.

Другий примірник книги В. Урбанського *"Fizyka na trzecia klasę w niższych gimnazyach"* (шифр: ІЗ пол В 1399 (2)) має обкладинку із сірого картону (фото 7). Форзац жовтий, містить позначки чорним чорнилом: "1879 ROKU. PANSK.", "E. Rzyaszczewski Dnia 2 Lutego 1876 R.", "Rzyaszczewski № 96", "№ 1227", "F", "1876 ROKU". Поряд простим олівцем зроблено напис: "Proch strzelniczy wyrabia mę w sposob następnjscy:". Наприкінці книги наявний великий маргінальний напис польською мовою, виконаний простим олівцем і чорним чорнилом, — список прізвищ польських учнів з оцінками іспиту з фізики та курсової роботи окремих осіб (список тому поділений на дві частини зі скороченими назвами оцінок поряд із прізвищами учнів). Наведено також назви оцінок за проходження курсу фізики: "ідеально", "дуже добре", "добре", "достатньо добре", "посередньо", "погано". Можемо виснувати, що цей підручник В. Урбанського належав польському гімназійному вчителю фізики, який і склав перелік прізвищ учнів з оцінками.

Фото 7. Обкладинка книги *Urbanowski W. "Fizyka na trzecia klasę w niższych gimnazyach"*

Другий том книги В. Урбанського *"Fizyka umiejętna ze stanowiska najnowszych poglądów i odkryć metodycznie wyłożona"* (шифр: ІЗ пол В 1396/2) середнього формату [10]. Обкладинка з картону, обтягнутого зеленою тканиною. На корінці — тиснення золотавою фарбою "W. URBANSKI FIZYKA UMIEJĘTNA 2". На титульному аркуші розміщено відомості щодо посади ученого, зокрема що він є професором фізики та директором бібліотеки Львівського університету, а також зазначено, що книга містить 500 гравюр і таблиці. На титульному аркуші нанесено написи фіолетовим чорнилом і синім олівцем: "2", "Cena Rs 3". Форзац коричневий, має позначки фіолетовим і рожевим чорнилом: "2", "31", "10", "15".

Книга складається з таких частин під загальною назвою *"Spis rzeczy w tomie II gim zawartych"*: *"Księga III. O ruchu falowym"*, *"Księga IV. O dźwięku"*

(*Akustuka*"), *"Księga V. O świetle (Optyka)"*, *"Księga VI. O elektryczności i magnetyzmie"*, *"Księga VII. O ciepłe (Termika)"*. У виданні надруковано "Вступ автора", який він написав у Львові 1867 р. В. Урбанський зауважує, що певні розділи фізики, як-от техніка сил молекулярних, наука про тепло та інші, у другому томі його книги подано більш розлого. Особливу вдячність автор висловлює А. Голуховському — міністру внутрішніх справ Австрійської імперії, наміснику Галиції, який рішуче "переломив негативні впливи" щодо наукової діяльності В. Урбанського та сприяв виділенню вченому фізичного кабінету та фізичної кафедри у Львівському університеті¹⁷. В. Урбанський також висловлює подяку видавцю, який не пошкодував "грошей та типографського обладнання" для видання книги.

Перед титульним аркушем міститься окремий текст, в якому зазначено, що автор присвятив книгу А. Голуховському (Агенор Ромуальд Онуфрій Голуховський — граф, австрійський державний і політичний діяч, польського походження, міністр внутрішніх справ Австрійської імперії (1859—1861) і намісник Галиції у 1849—1859, 1866—1868, 1871—1875 рр. Урядовець був прихильником федералізації Австрії та став автором так званого Жовтневого диплома 1860 р. (інакше — Федеративної конституції), що започаткував епоху конституційних реформ у країні. Їх наслідком стало надання Галичині крайової автономії, що означало фактичне передавання влади в краї в руки польської аристократії [11]¹⁸).

На відміну від А. Голуховського Урбанський як учений мав демократичні й лояльні погляди щодо української освіти та науки. Зокрема, 1849 р. у Промисловому ліцеї в Перемишлі В. Урбанський викладав свої курси "Аеростатика", "Рівновага тіл текучих. (Гідростатика)" українською мовою. Про це він зробив власноручний запис

¹⁷ Кафедру фізики було створено 1784 р. після відкриття у Львові світського університету, відомого як Йосифінський (за іменем австрійського імператора Йосифа II). Ї очолив І. Мартинович, який став також першим деканом філософського факультету. Після нього кафедру фізики очолювали А. Глойснер, А. Кунцек, А. Завадський, В. П'єрре, В. Урбанський та А. Гандль [20].

¹⁸ Пам'ятник графу А. Голуховському був встановлений у Львові в довшній частині Миського парку 28 червня 1901 р. Це був один із найдорожчих львівських пам'ятників. Граф не був популярним серед мешканців Львова, поблизу його пам'ятника часто проходили антиавстрійські демонстрації [12]. Після Другої світової війни монумент демонтували. Є інформація, що він зберігався на одному зі складів Львівщини ще до початку 1950-х рр., а потім зник [13]. Постаць А. Голуховського тісно пов'язана з Галичиною та українським питанням в цьому краї. Він розпочав "абеткову" війну з українцями, прагнучи ліквідувати кириличні літери, а запровадити латинські, а також вів багаторічну боротьбу з українськими викладачами Львівського університету [14].

польською мовою в рукопису курсу "Аеростатика": "Я викладав [цей текст] руською мовою [тобто українською] в 1849 році на філософському відділі Промислового ліцею [в Перемишлі]". Рукопис В. Урбанського "Аеростатика" (1849) — україномовний науковий текст написаний латинськими літерами польською абеткою (ВРК НБЛНУ. Фонд В. Урбанського. Папки I-IV. Рукопис 418-Рук.ІІІ. Приватна Стрийська бібліотечна колекція Я. Матвіїшина, фотоархів Я. Матвіїшина: фото-DSYH 0448). Рукопис В. Урбанського "Рівновага тіл текучих. (Гідростатика)" — україномовний науковий текст також написаний латинськими літерами польською абеткою (ВРК НБЛНУ. Фонд В. Урбанського. Папки I-IV. Рукопис 418-Рук.ІІІ. Приватна Стрийська бібліотечна колекція Я. Матвіїшина, фотоархів Я. Матвіїшина: фото-DSYH 0450). Ймовірно, під впливом ідей А. Голуховського В. Урбанський використовував у текстах своїх україномовних курсів із фізики у Промисловому ліцеї в Перемишлі латиницю. Загалом, учений писав свої курси з фізики різними європейськими мовами, послуговуючись латиною, польською, готикою. На одному з аркушів рукопису В. Урбанського, зі збірки рукописів за 1850—1855 рр., що стосується викладання в одному зі львівських навчальних закладів, він зробив олівцем польськомовний запис: "Частина з моїх рукописів викладацьких за якими я викладав у Львівському освітньому закладі [Львівському університеті]". Початок "Вступу" до цих університетських рукописних курсів із фізики написаний Урбанським готикою (ВРК НБЛНУ. Фонд В. Урбанського. Папки I-IV. Рукопис 418-Рук.ІІІ. Приватна Стрийська бібліотечна колекція Я. Матвіїшина, фотоархів Я. Матвіїшина: фото-DSYH 0438)¹⁹.

Знаний львівський фізик, поляк В. Урбанський своїми україномовними курсами "Аеростатика" (1849), "Рівновага тіл текучих. (Гідростатика)", які він викладав мовою "руською", тобто українською, в Перемишльському училищі, зробив непересічний внесок у розвиток української освіти в Західній Україні в першій половині XIX ст.

Висновки. Наукова спадщина львівського фізика В. Урбанського і на початку ХХІ ст викликає жвавий інтерес істориків науки й

¹⁹ Перемишль у першій половині XIX ст. став центром українського просвітницького руху, після створення 1815 р. першого українського просвітницького товариства. Після 1818 р., коли австрійська влада в Галичині відкрила греко-католицьку семінарію й дозволила проводити богослужіння українською мовою, остання "набрала прав в початкових школах", почали виходити підручники про "руську" мову, але польською або німецькою [24]. У 1898 р. у Львові видано перший том "Історії України-Руси" — головної наукової праці М. Грушевського [25].

книгознавців України та Польщі. Про це свідчать численні публікації, присвячені науковій та бібліотечній діяльності вченого. Його талант і висока працездатність принесли багаті наукові плоди, він став відомою постаттю в наукових колах Польщі та Галичини. Водночас не можна оминати увагою той факт, що саме підтримка графа А. Голуховського сприяла вдалій науковій кар'єрі талановитого фізика в стінах Львівського університету, де були створені сприятливі умови для реалізації викладацької, наукової та бібліотечної роботи В. Урбанського.

Книги вченого зберігаються в бібліотеках Львова та Києва, зокрема у фондах НБЛНУ, ЛННБ України ім. В. Стефаника та ВБЗІК ІК НБУВ. На примірниках В. Урбанського з фондів

НБЛНУ містяться його автографи. Бібліотечна печатка Руського народного дому у Львові, польські маргінальні написи наявні на одній із п'яти книжок науковця з фондів ЛННБ України ім. В. Стефаника.

Іншими є книжкові знаки на виданнях В. Урбанського з фондів ВБЗІК ІК НБУВ, зокрема бібліотечні печатки польської гімназії в Тернополі, публічної бібліотеки в Тернополі, книгарні Губриновича та Шмідта у Львові, численні маргінальні написи. Залишають перспективи для досліджень питання книжкових знаків на примірниках В. Урбанського та їх побутування в різних бібліотечних фондах, оскільки книгознавчий аспект проблеми потребує подальшого вивчення та нового осмислення.

Список бібліографічних посилань

1. Понеділок Г. В., Ровенчак А. А. До історії досліджень із теоретичної фізики у Львівській політехніці. *Журнал фізичних досліджень*. 2017. Т. 21. № 1/2. Ст. 1003 (9 с).
2. Ровенчак А. Поділ кафедри фізики Львівського університету на теоретичну та експериментальну. *Вісник Львівського університету. Серія фізична*. 2018. Вип. 5. С. 5—12.
3. Попель О. М., Ровенчак А. А. Фізика у Львівському університеті до 1953 року. *Світ фізики*. 2013. № 4. С. 3—20.
4. Rovenchak A., Kiktyeva O. Physics at the University of Lviv since the 17th century until the Second World War: Addenda to the bibliography. *Studia Historiae Scientiarum*. 2016. № 15. P. 48—73.
5. Талантова Г. До 400-ліття Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (промова на пленарному засіданні Міжнародної наукової конференції "Бібліотека як соціокультурний феномен: історія та сучасність" 15 жовтня 2008 р.). *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство, інформаційні технології*. 2010. Вип. 5. С. 356—361.
6. Dabrowski M. Wspomnienie o Wojciechu Urbańskim polskim badaczu zjawisk elektrycznych. *Biuletyn Informacyjny Polskiego Towarzystwa Elektrotechniki Teoretycznej i Stosowanej*. 2010. № 24. S. 7—10.
7. Петрук О. Астрономія у Львівському університеті в 1800—1939 роках. Львів, 2020. 288 с.
8. Urbański W. Zasady fizyki dla uczącej się młodzieży metodycznie wyłożone. Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbranda, 1867. 574, [X] s.
9. Urbański W. Fizyka na trzecia klasę w niższych gimnazyach. Do użytku w szkołach średnich w Galicyi przez Wys. Ministerium Oświaty w Austrii. Wydanie drugie stosownie przerobione z 54 drzeworytami w tekście. Warszawa : Nakład i Druk S. Orgelbranda, 1868. 80 s.
10. Urbański W. Fizyka umiejętna ze stanowiska najnowszych poglądów i odkryć metodycznie wyłożona. Warszawa : Nakład i Druk S. Orgelbranda, 1867. Т. II. 981; [VI] s.
11. Стеблій Ф. І. Голуховський Агенор. Енциклопедія історії України. Т. 2: Г—Д / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2004. 688 с. URL: <http://resource.history.org.ua> (дата звернення 3.11.2023).
12. Пам'ятник Агенору Голуховському. *Міський медіаархів*. С. 5. URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/983> (дата звернення 3.11.2023).
13. Львів, якого не повернути. Пам'ятник Агенору Голуховському. С. 5. URL: <https://photo-lviv.in.ua> (дата звернення 3.01.2023).
14. Кучеренко А. А. Українське питання в діяльності Агенора Голуховського. *Історичний архів*. 2015. Вип. 14. С. 80—85.
15. Шумська В. Розвиток початкової і середньої освіти на Тернопільщині у 1772—1914 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2011. Вип. 2. С. 201—206.
16. Наукова бібліотека Львівського університету ім. І. Франка. С. 1. URL: <https://md-ukraine.com/ua/object/detail/9488> (дата звернення 3.11.2023).
17. Петрук О. Три осередки астрономії в довоєнному Львові. 22.11.2017. Лекція прочитана у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка на Міждисциплінарному науковому семінарі Modus Legendi 22 червня 2017 р. С. 1—25. URL: <https://zbruc.eu/node/73386> (дата звернення 3.11.2023).

18. Leopoldis Scientifica. Наука у Львові до середини ХХ століття. Частина II. Точні науки : збірник наукових праць / за заг. ред. О. Петрука. Львів : Артос, 2020. 412 с.
19. Притула Я. Г. Механіка у Львівському університеті. 15.05.2015. Механіко-математичний факультет. Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 1—7. URL: <http://www.mmf.lnu.edu.ua/istoriia/istoriia-fakultetu/1074> (дата звернення 3.11.2023).
20. Фізичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. *Wikimedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фізичний_факультет_Львівського_національного_університету_імені_Івана_Франка (дата звернення 3.11.2023).
21. Дуда І. М. Тернопіль. 1540—1944. Історико-краєзнавча хроніка. Частина I. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2010. 296 с.
22. Матвійшин Я. О. Історія математики на Україні від найдавніших часів до XVIII ст. : дис. ... канд. фіз.-мат. наук (історія науки і техніки). Інститут математики Академії наук Української РСР. Київ, 1969. 308 с.
23. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI — середини XVII ст. Львів : Свічадо, 2005. 340 с. (Серія: *Studia rationis* 1).
24. Мандрик М. Стрийщина: шлях до волі. Стрий : Просвіта ; Щедрик, 1998. 626 с.
25. Крупницький Б. М. Грушевський і його історична праця Історія України-Руси. Т. I. До початку XI віка. Нью-Йорк : Книгоспілка, 1954. С. 1—30.

Tetyana Yakubova,
*PhD of Historical Sciences, Research Fellow
of the Library and Historical Collections Department
at Vernadsky National Library of Ukraine*

Yaroslav Matviyishyn,
*PhD of Physical and Mathematical Sciences (Historian of Science and Technology),
Professor of the International Academy of San Marino*

Prominent Lviv physicist Wojciech Urbański and his books

The article examines the books of professor Wojciech Urbański of Lviv University from the funds of the Department of Library Collections and Historical Collections of the Institute of Bibliology of the Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Library of Lviv National University, Lviv Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine. The results of the researches of A. Rovenchak, H. Ponedilka, O. Popel, M. Dabrowskyi, O. Petruk, G. Talantova, Ya. Prytula, in which materials about the scientific activity and library work of V. Urbański are represented, are indicated and analyzed. Information on the scientific biography of the scientist is given, in particular his printed works are noted. The library work of the scientist as the director of the library of Lviv University is singled out. Bibliological materials on the study and attribution of book signs on the books of V. Urbański are represented. The significance of V. Urbański's scientific work for the development of science in Poland and Galicia is noted. It is noted that the library work of the scientist contributed to the increase of the library funds of Lviv University, the improvement of the conditions of literature storage and reader service.

Keywords: V. Urbański; book marks; book culture; library funds; attribution

References

1. Ponedilok H. V. & Rovenchak A. A. (2017). Do istorii doslidzhen iz teoretychnoi fizyky u Lvivskii politekhniisi. *Zhurnal fizychnykh doslidzhen*, 21 (1/2), St. 1003 (9 p.).
2. Rovenchak A. (2018). Podil kafedry fizyky Lvivskoho universytetu na teoretychnu ta eksperymentalnu. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia fizychna*, 5, pp. 5—12.
3. Popel O. M. & Rovenchak A. A. (2013). Fizyka u Lvivskomu universyteti do 1953 roku. *Svit fizyky*, 4, pp. 3—20.
4. Rovenchak A. & Kiktyeva O. (2016). Physics at the University of Lviv since the 17th century until the Second World War: Addenda to the bibliography. *Studia Historiae Scientiarum*, 15, pp. 48—73.
5. Talantova H. (2010). Do 400-littia Naukovoii biblioteki Lvivskoho Natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (promova na plenarnomu zasidanni Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii "Biblioteka yak sotsiokulturnyi fenomen: istoriia ta suchasnist" 15 zhovtnia 2008 r.). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia knyhoznavstvo, biblioteko-znavstvo, informatsiini tekhnolohii*, 5, pp. 356—361.
6. Dabrowski M. (2010). Wspomnienie o Wojciechu Urbańskim polskim badaczu zjawisk elektrycznych. *Biuletyn Informacyjny. Polskiego Towarzystwa Elektrotechniki Teoretycznej i Stosowanej. Oddzial Gdańsk*, 24, pp. 7—10.
7. Petruk O. (2020). *Astronomiia u Lvivskomu universyteti v 1800—1939 rokakh*. Lviv.
8. Urbański W. (1867). *Zasady fizyki dla uczącej się młodzieży metodycznie wyłożone*. Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda.
9. Urbański W. (1868). *Fizyka na trzecia klasę w niższych gimnazyach. Do użytku w szkołach średnich w Galicyi przez Wys. Ministerium Oświaty w Austrii. Wydanie drugie stosownie przerobione z 54 drzeworytami w tekście*. Warszawa: Nakład i Druk S. Orgelbranda.

10. Urbański W. (1867). *Fizyka umiejętna ze stanowiska najnowszych poglądów i odkryć metodycznie wyłożona*. Warszawa: Nakład i Druk S. Orgelbranda. T. II.
11. Steblii F. I. (2004). *Holukhovskiyi Ahenor*. Entsyklopediia istorii Ukrainy. T. 2: G—D. Kyiv: Naukova dumka. [Online]. Available at: <http://resource.history.org.ua>. [Accessed 3.11.2023].
12. *Pamiatnyk Ahenoru Holukhovskomu. Miskyi media arkhiv*. (2023). [Online]. Available at: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/983>. [Accessed 3.11.2023].
13. *Lviv, yakoho ne povernuty. Pamiatnyk Ahenoru Holukhovskomu*. (2023). [Online]. Available at: <https://photo-lviv.in.ua>. [Accessed 3.11.2023].
14. Kucherenko A. A. (2015). Ukrainske pytannia v diialnosti Ahenora Holukhovskoho. *Istorychnyi arkhiv*, 14, pp. 80—85.
15. Shumska V. (2011). Rozvytok pochatkovoї i serednoi osvity na Ternopilshchyni u 1772—1914 rr. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii / za zah. red. prof. I. S. Zuliaka. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka*, 2, pp. 201—206.
16. *Naukova biblioteka Lvivskoho universytetu im. I. Franka*. (2023). [Online]. Available at: <https://md-ukraine.com/ua/object/detail/9488>. [Accessed 3.11.2023].
17. Petruk O. (2017). Try osередky astronomii v dovoiennomu Lvovi. *Lektsiia prochytana u Naukovii bibliotetsi Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka na Mizhdystyplinarnomu naukovomu seminari "Modus Legendi" 22 chervnia 2017 r.* [Online]. Available at: <https://zbruc.eu/node/73386>. [Accessed 21.11.2023].
18. *Leopolis Scientifica. Nauka u Lvovi do seredyny XX stolittia. Chastyna II. Tochni nauky: zbirnyk naukovykh prats / za zah. red. O. Petruka*. (2020). Lviv: Artos.
19. Prytula Ya. H. (2015). *Mekhanika u Lvivskomu universyteti. Mekhaniko-matematychnyi fakultet. Lvivskiyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka*. [Online]. Available at: <http://www.mmf.lnu.edu.ua/istoriia/istoriia-fakultetu/1074>. [Accessed 3.11.2023].
20. *Fizychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka*. (2023). [Online]. Available at https://uk.wikipedia.org/wiki/Фізичний_факультет_Львівського_національного_університету_імені_Івана_Франка. [Accessed 3.11.2023].
21. Duda I. M. (2010). *Ternopil. 1540—1944. Istoryko-kraieznavcha khronika. Chastyna I*. Ternopil: Navchalna knyha — Bohdan.
22. Matviishyn Ya. O. (1969). *Istorii matematyky na Ukraini vid naidavnishykh chasiv do XVIII st.* PhD. Instytut matematyky Akademii nauk Ukrainskoi RSR. Kyiv.
23. Shevchenko T. (2005). *Yezuitske shkilnytstvo na ukraïnskykh zemliakh ostannoї chverty XVI — seredyny XVII st.* Lviv: Svichado.
24. Mandryk M. (1998). *Stryishchyna: shliakh do voli*. Stryi: Prosvita ; Shchedryk.
25. Krupnytskyi B. (1954). M. Hrushevskiyi i yoho istorychna pratsia. *Hrushevskiyi M. Istorii Ukrainy-Rusy. T. I. Do pochatku XI vika*. Nyu-York: Knyhospilka, pp. 1—30.

Надійшла до редакції 8 листопада 2023 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 811.161.2'06:81'373.45]:001.891](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.12(329).40-45

Олена Денисевич,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
email: o.denysevyeh@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-5953>

Функціонування запозичених слів у ментальному лексиконі українців (на прикладі слова-стимулу "донат")

У статті проаналізовано асоціативне значення слова-стимулу "донат" у ментальному лексиконі носіїв української мови; порушено проблему специфіки засвоєння запозичених слів в українській мові.

Розглянуто роль медіа у впровадженні нової лексичної одиниці в масовий обіг та аспекти актуалізації вживання слова через вплив соціальних і політичних подій.

Висвітлено питання функціонування нових лексичних одиниць та їх місця в ментальному лексиконі носіїв мови.

Досліджено відтінки асоціативних значень слів-стимулів "донат" і "допомога". Висновки дослідження підтверджують, що результати асоціативного експерименту можуть надати не лише лінгвістичну, а й психологічну та соціальну інформацію.

Ключові слова: асоціативне значення; семантичний зв'язок; ментальний лексикон; концептуальна система; мова медіа; слова-стимули "донат" і "допомога"

© Денисевич О., 2023